

ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ԳՈՐԾՆԿԵՐՈՒԹՅՈՒՆԸ ՔԱՂԱՔԱՑԻԱՎԱՐԱԿԱՆ ՍՈՑԻԱԼԱԿԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՎՈՒԹՅԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ

ԱՇՈՏ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

ԽՍՀՄ-ի փլուզմամբ հետխորհրդային երկրներում սկսվեցին նոր քաղաքացիավարական (civilian)՝ համակարգերի ներդրման ու սոցիալ-քաղաքական ինստիտուտների փոխակերպման գործընթացները: Տնտեսական, սոցիալ-քաղաքական և հոգևոր-մշակութային գործընթացները ստեղծեցին նոր իրավիճակներ, որոնք հասարակական ինստիտուտներին առաջադրեցին մրցակցության, պայքարի և համագործակցության նոր սկզբունքներ: Հետխորհրդային հասարակությունների համար հատկապես մեծ ազդեցություն ունեցան սոցիալական ոլորտում առաջացած նոր երևույթները, որոնք արմատապես փոխակերպեցին կամ ձևափոխեցին հասարակական հարաբերությունները: Աղքատությունը, գործազրկությունը, հանրային սեփականությունը բաշխելու ժամանակ տեղ գտած անարդարությունն ու անհավասարությունը, սոցիալական շերտավորվածությունը հանգեցրեցին հասարակության կենսամակարդակի կտրուկ անկման, սոցիալական լարվածության ու անվստահության առաջացման: Սոցիալական համակարգի և սոցիալական քաղաքականության սուբյեկտների արդյունավետ գործառության նախադրյալները, մարդու սոցիալական իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության ընթացակարգերը դեռևս գտնվում են կայացման փուլում:

Արևմտյան ժողովրդավարությունների քաղաքական համակարգերի կայացմանը համընթաց սոցիալական գործընկերությունը, պատասխանատվությունը, վերահսկողությունը, ապահովագրությունը, սոցիալական ծախսերը, երաշխիքներն ու ներդրումները ձեռք են բերել քաղաքացիավարական նշանակություն: Քաղաքացիական սոցիալական պատասխանատվությունը կայուն զարգացման, քաղաքացիական հասարակության ինստիտուտների ու սոցիալական պետության կայացման առանցքային գործոնն է: Քաղաքացիական սոցիալական պատասխանատվությունը քաղաքացիավարական սոցիալական պատասխանատվության տեսակ է, որն անմիջականորեն կամ միջնորդավորված առնչվում է քաղաքականության սուբյեկտների շահերին ու փոխհարաբերություններին՝ դառնալով «քաղաքացիների սոցիալական ակտիվության շարժիչ ուժը»¹:

* **Ցիվիլիարխիա** (civilian) - լատ. *civilis* - քաղաքացիական և *հուս. archy* - իշխանություն) – քաղաքակիրթ և քաղաքացիական իշխանություն, վարչակարգ, վերահսկողություն, լեգիտիմություն:

¹ **Попов С. А.** Гражданская социальная ответственность как фактор развития гражданского общества // Гражданская социальная ответственность как фактор стабильности и прогрессивного развития России: сборник статей по материалам заочной всероссийской научно-практической конференции. М., 2007, с. 6.

Հաշվի առնելով հետխորհրդային հասարակությունների եվրաինտեգրման գործընթացի առկա վիճակը՝ կարելի է նշել, որ այստեղ առանցքային նշանակություն ունի սոցիալական գործընկերության և պատասխանատվության մշակութային ու արժեքային հիմքերի կայացումը: Դժբախտաբար, հետխորհրդային երկրներում սոցիալական գործընկերությունը դեռևս չի համարվում հասարակական կյանքի ոլորտներում առկա հիմնահարցերի կարգավորման *համընդհանուր քաղաքացիավարական ընթացակարգ*: Մինչդեռ եվրաինտեգրման գործընթացում օգտակար կլինեն կիրառելի եվրամիության սոցիալական երկխոսության փորձը²: Անկասկած, ներհամակարգային սոցիալական ինտեգրման ընթացակարգերի ստեղծումը համաչափ կդարձնի նաև եվրաինտեգրման գործընթացը, որովհետև «եվրոպական իրավունքի սոցիալ-գոյաբանական հիմքը զարգացած սոցիալական երկխոսության մշակույթն է, որն արտահատվում է ոչ միայն ժողովրդավարական ինստիտուտների, այլև քաղաքացիների արժեքային կողմնորոշումների որոշակի տեսքով»³: Եվրոպական սոցիալական գործընկերության և պատասխանատվության արժեքներն ու սկզբունքները վճռորոշ նշանակություն ունեն սոցիալական քաղաքականության սուբյեկտների ռազմավարության մշակման և բոլոր մակարդակներում որոշումներ ընդունելու գործընթացում⁴: Այստեղ *կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության մշակույթը սոցիալական գործընկերության գործառության եղանակն է*:

Սոցիալական պետության կարևորագույն սկզբունքներից է սոցիալական գործընկերության, սոցիալ-աշխատանքային և սոցիալ-տնտեսական հարաբերությունների կայացումը: Անցումային հասարակություններում առկա է որոշակի հակասություն սոցիալական գործընկերության սուբյեկտների կայացածության և դրանց շահերի իրականացման, միասնական իրավական կարգավիճակի ու հենքի միջև: Սոցիալ-տնտեսական և սոցիալ-աշխատանքային ոլորտներում սոցիալական գործընկերությունը հասարակական հարաբերությունների քաղաքացիավարական համակարգ է, որի արդյունավետ գործառման համար առանցքային նշանակություն ունի գործառուների, գործատուների, պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների շահերի փոխլրացչությունը (փոխհամաձայնությունն ու փոխզիջումը): Սոցիալական գործընկերությունը հասարակական հարաբերությունների առանձնահատուկ տեսակ է և դրանք կարգավորելու քաղաքացիավարական եղանակ, որը բնորոշ է սոցիալական պետությանը և սոցիալական երաշխիքներով շուկայական տնտեսություն ունեցող երկրներին: Սոցիալական գործընկերության, պա-

² Стів Рассади́на **И. И.** Современные тенденции государственного регулирования рынка труда стран ЕС // «Вестник СПбГУ». Сер. 8. 2003. Вып. 1 (№ 8), т. 126:

³ Даренский **В. Ю.** Социальный диалог как онтологическая основа правовых отношений // "Вісник НТУУ "КПІ": Філософія. Психологія. Педагогіка", 2005, № 1.

⁴ Стів Щади́лов **Г. А.,** Рощина **И. В.** Система менеджмента корпоративной социальной ответственности как условие формирования активного социально-экономического пространства // «Известия Томского политехнического университета». 2008. Т. 313, № 6, т. 26:

տասխանատվության ու վերահսկողության ընթացակարգերով են պայմանավորված հասարակության քաղաքական համակարգի ու վարչակարգի կայացման քաղաքացիավարական նախադրյալները, ինչպես նաև քաղաքացիական հասարակության ինստիտուցիոնալացման երաշխիքները: Դրանց կառուցվածքային-գործառնական ընթացակարգերն ամրագրվում են օրենսդրական և նորմատիվ ակտերում, պայմանագրերում, համաձայնագրերում և այլ փաստաթղթերում: Սոցիալ-գործընկերային հարաբերությունների պայմաններում հավանական, հնարավոր կամ իրական հակասությունները, հակադրություններն ու բախումները կարգավորվում են քաղաքացիավարական ընթացակարգերով: Այս առումով տեսական և գործնական նշանակություն ունի սոցիալական գործընկերության կայացման գործոնների և դրանց մեթոդաբանական հիմնահարցերի համակողմանի դիտարկումը:

Հասարակագիտական գրականության մեջ առկա են «սոցիալական գործընկերություն», «սոցիալական պատասխանատվություն», «սոցիալական վերահսկողություն», «սոցիալական աուդիտ», «սոցիալական կապիտալ», «կայուն սոցիալական զարգացում», «կորպորատիվ քաղաքացիություն» հասկացությունների բազմաբնույթ սահմանումներ: Այդ հասկացություններն օգտագործվում է «նեղ» և «լայն» իմաստներով, որոնք երբեմն հակադրվում, իսկ երբեմն էլ նույնացվում ու փոխլրացնում են միմյանց: Շատ հաճախ հիմնականում հղում են կատարվում սոցիալական գործընկերություն, պատասխանատվություն և վերահսկողություն հասկացությունների նորմատիվային և ոչ ձևական սահմանումներին, որոնք ամրագրված են ներպետական, տարածաշրջանային և միջազգային նորմատիվ ակտերում, հռչակագրերում, բանաձևերում, հանձնարարականներում և այլ փաստաթղթերում:

Առաջին անգամ սոցիալական գործընկերության, սոցիալական պատասխանատվության ու վերահսկողության հիմնահարցերը հանրային քաղաքականության օրակարգ մտան խոշոր արդյունաբերական երկրներում, որտեղ զգալի էին գործառույթների ու գործատուների միջև առկա հակասություններն ու բախումները: Աշխատանքային ու արտադրական նմանատիպ բախումնաժին հարաբերությունների պատճառով զգալի վնասներ էին կրում և՛ գործատուները, և՛ գործառույթները, և՛ պետական կառավարման ու տեղական ինքնակառավարման մարմինները: Մի շարք վերլուծաբանների կարծիքով՝ գիտատեխնիկական հեղափոխությունն արմատապես փոխեց արևմտյան հասարակությունների սոցիալական կառուցվածքն ու արտադրական գործընթացի մասնակիցների սոցիալ-հոգեբանական փոխհարաբերությունները՝ էականորեն ուժեղացնելով վերջիններիս դերն աշխատանքի արտադրողականության աճի և կառավարչական գործունեության մեջ⁵: Արդյունքում զգալի դարձավ սոցիալական գործըն-

⁵ St'u **Модель И. М., Модель Б. С.** Социальное партнерство в России // «Социс», 2000, № 9, էջ 42, **Оленцевич Н. В.** Социальное партнерство как институт современного рыночного хозяйства // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономика. Выпуск 70, էջ 191, **Петрова Л. Е.** Объединения работодателей: потенциал в социальном партнерстве // «Экономическая социология», 2003, № 1(4), էջ 79, **Черныш М. Ф.** Противоречия становления социального партнерства // «Социс», 2004, № 6, էջ 16-17:

կերության տեղն ու դերը սոցիալ-աշխատանքային սուբյեկտների ինստիտուցիոնալացման, հակասական տնտեսական շահերի համաձայնեցման և կայուն տնտեսական զարգացման գործընթացում⁶:

Ժամանակակից սոցիալական գործընկերությունը համարվում է սոցիալական խավերի ու խոշոր խմբերի միջև հարաբերությունների կարգավորման արդյունավետ միջոց⁷, ինչը «մտածողության, սոցիալական հոգեբանության նոր տեսակ է, որի կենտրոնում գտնվում են մարդը, համամարդկային արժեքները»⁸: Սոցիալական գործընկերության ընթացակարգերն ապահովում են «սոցիալապես բաժանված հասարակության տարբեր խմբերի շահերի փոխկապակցվածությունը, փոխայամանավորվածությունը քաղաքական կայունություն ձեռք բերելու նպատակով»⁹: Գիտելիքահենք տնտեսության պայմաններում սոցիալական գործընկերությունը^{**} ենթադրում է միջանձնային, միջխմբային, միջինստիտուտային և միջպետական մակարդակներում համագործակցություն, սոցիալական բախումների կարգավորում ու արդյունավետ սոցիալական քաղաքականության իրականացում: Սոցիալական գործընկերությունը պայմանավորված է նաև քաղաքական գործընկերության^{***} ու պատասխանատվության ընթացակարգերով, որովհետև քաղաքական ինստիտուտները, արժեքները, նորմերը և մշակույթն անմիջականորեն կամ միջնորդավորված կերպով կապված են սոցիալական կառույցների հետ:

Հասարակական հարաբերությունների առաջընթացով պայմանավորված կարևորվում է սոցիալական գործընկերության նեոկորպորատիվիստական մոտեցումը, որը ենթադրում է սոցիալական քաղաքականության սուբյեկտների միջև համագործակցություն, հարաբերություններ, վերահսկողություն, երկխոսություն, լուստագրացիա. այս ուսաստիճանում սոցիալական գործընկերությունը հիմնականում սահմանվում է որպես «տնտեսական և սոցիալական քաղաքականություն մշակող առանցքային սու-

⁶ Տե՛ս **Оленевич Н. В.**, նշվ. աշխ., էջ 191:

⁷ Տե՛ս «Политическая социология». М., 2000, էջ 117:

⁸ Նույն տեղում, էջ 120:

⁹ Նույն տեղում, էջ 121:

^{**} «Սոցիալական գործընկերությունը ոչ միայն գաղափարախոսական դոկտրին է, այլև ժամանակակից կապիտալի որոշակի քաղաքականություն: Այդ քաղաքականությունն իրականացվում է տարբեր մակարդակներում. առանձին աշխատակիցների և գործատուների միջև՝ ընթացող փոխհարաբերություններում, գործարարների, կազմակերպությունների և արհեստակցական միությունների միջև միկրոմակարդակում, քաղաքական կուսակցությունների, արհմիությունների և պետության, գործարարների և մասնագիտական միությունների ու կառավարության միջև՝ մակրոմակարդակում» («Политическая социология», էջ 121):

^{***} «Քաղաքական գործընկերությունը քաղաքական ինստիտուտների, հասարակական կազմակերպությունների և շարժումների, դրանց առաջնորդների միջև հարաբերությունների տեսակ է: Այսպիսի համագործակցության նպատակն է քաղաքականության տարբեր սուբյեկտների շահերի հաշվառումը, համաձայնեցումն ու իրականացումը» («Политическая социология», էջ 123):

բյեկտների միջև համագործակցություն»¹⁰: Այստեղ կարևորվում են արհմիությունների, գործատուների, պետության և սոցիալական այլ խմբերի միջև հնարավոր փոխհարաբերություններն ու փոխգործակցությունը: Նմանատիպ փոխգործակցությունը նախապատրաստվում և ձևավորվում է առկա հիմնահարցերի համատեղ քննարկումների ու լուծումների շնորհիվ: Այստեղ քննարկվող հիմնահարցերը վերաբերում են նաև գործազուրկների ու կենսաթոշակառուների սոցիալական պաշտպանվածությանը, գործազրկության նպաստների ու կենսաթոշակների վճարման պայմաններին, որոնք, ըստ էության, դուրս են շուկայական տնտեսության ընթացակարգերից¹¹: Ըստ այդմ, «գործընկերություն» և «երկխոսություն» հասկացություններն օգտագործվում են որպես հոմանիշներ՝ կարևորելով գործընկերության և երկխոսության մեթոդների, մակարդակների, ձևերի և կարգավիճակների հետ կապված խնդիրները: Այսինքն՝ խորհրդակցություններից ու բանակցություններից անցում համատեղ որոշումներ ընդունելու և համաշահադրոյման:

Սոցիալական գործընկերությունը սահմանվում է նաև որպես ինստիտուտների, ընթացակարգերի և ձևաչափերի համակարգ, որը կոչված է հանուն կորպորատիվ և համասոցիալական նպատակների իրականացման ապահովելու աշխատանքի պայմանների ու վարձատրության բանակցություններին մասնակցող կողմերի (գործատուների ու գործառուների) շահերի հավասարակշռություն՝ նպաստելով հասնելու փոխընդունելի փոխզիջման¹²:

Ջ. Բենզարը, կարևորելով գործառուների սոցիալական անվտանգությունը, պաշտպանվածությունն ու ապահովությունը, սոցիալական գործընկերության համակարգում դիտարկում է հետևյալ երեք ընթացակարգերը՝ ռազմավարական միութենականության (strategic unionism), աշխատունակ գործընկերության (partnership working) և եվրոպական սոցիալական գործընկերության մոդելները, ինչպես նաև արհմիությունների և գործառուների ներգրավվածությունը հանրային ծառայությունների բարեփոխումներին¹³:

Ըստ Ե. Նեխոդայի՝ «Աշխատանքի միջազգային կազմակերպության փորձագետները սոցիալական գործընկերությունը սահմանում են որպես այնպիսի ընթացակարգ, որի օգնությամբ գործարարները, գործառուների և կառավարության ներկայացուցիչները փոխզիջումներ գտնելու ճանապարհով մշակում են համաձայնեցման և բազմաբնույթ հարցերի համալիր՝ լուծելով սոցիալ-տնտեսական հիմնախնդիրները»¹⁴: Այստեղից էլ նա

¹⁰ **Casey B., Gold M.** Social partnership and economic performance: the case of Europe. Edward Elgar Publishing Ltd., 2000, p. 10.

¹¹ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 9:

¹² Տե՛ս «Социальное партнерство: словарь-справочник». М., 1999, էջ 193:

¹³ Տե՛ս **Bangs J.** Social Partnership: the wider context // FORUM, 2006, vol. 48, № 2, էջ 202-203:

¹⁴ **Нехода Е. В.** Группы интересов в системе социального партнерства // «Вестник Томского государственного университета (Экономика)», 2008, № 1 (2), с. 17.

սոցիալական գործընկերության համակարգայնաստեղծ տարրը համարում է սոցիալ-աշխատանքային հարաբերությունների հիմնական մասնակիցների (պետություն, գործատու, գործառու) միջև սոցիալական երկխոսությունն ու փոխզիջումների փնտրումը¹⁵:

Սոցիալ-տնտեսական շահերի ներդաշնակեցումն

ըստ Ն. Վոլգինի և Ա. Կոբյանովի¹⁶

	Սոցիալական գործընկերության ուղղությունը	Սոցիալական գործընկերության սուբյեկտի պատասխանատվությունը (բնական)	Շահագրգիռ սոցիալական գործընկերության սուբյեկտի պատասխանատվությունը տարբեր ընթացակարգերով (արհեստական)	Բնական և արհեստական պատասխանատվության համադրության արդյունքը (շահագրգռվածություն)
1.	Պետություն	սոցիալական և տնտեսական	սոցիալական և տնտեսական պատասխանատվության և շահագրգռվածության ուժեղացում (գործառուների աշխատավարձի և ձեռնարկության շահույթի ավելացման մեջ)	աշխատավարձի, ԶՆԱ-ի, հարկերի և մուտքերի ավելացում, բյուջեի համալրում, սոցիալական կայունության պահպանում
2.	Գործառուներ	սոցիալական (աշխատավարձի ավելացում և սոցիալական այլ ցուցանիշներ)	տնտեսական (ձեռնարկության եկամուտների ավելացման մեջ)	սոցիալական և տնտեսական պատասխանատվություն և շահագրգռվածություն
3.	Գործատուներ	տնտեսական (ձեռնարկության շահույթի և եկամուտների ավելացում)	սոցիալական (գործառուների աշխատավարձի ավելացման մեջ)	տնտեսական և սոցիալական պատասխանատվություն և շահագրգռվածություն

Ա. Պոգորելսկու կարծիքով, սոցիալական գործընկերությունը այն է, որ «ձեռներեցների ջանքերը կենտրոնանում են արդյունավետ աշխատատեղերի ստեղծման վրա՝ դրա շնորհիվ ընդլայնելով ազգաբնակչության զանգվածային գնողունակությունը»¹⁷: Այս գործընթացում կարևոր նշանակություն ունի նաև այն հանգամանքը, որ ազգաբնակչության ավելացած գնողունակությունն իր հերթին նպաստում է արտադրության ընդլայնմանը և համապատասխան ձեռնարկատիրական գործունեության զարգացմանը¹⁸: Միաժամանակ, սոցիալական գործընկերության համակարգի արդյունավետ գործառնան համար հրատապ նշանակություն ունեն նաև քա-

¹⁵ Տե՛ս Нехода Е. В., նշվ. աշխ., էջ 17:

¹⁶ Տե՛ս Волгин Н., Кобянов А. Социальные факторы экономического роста: гармонизация интересов работников и работодателей достижима // «Человек и труд», 2005, № 2, էջ 33:

¹⁷ Погорельский А. Социальный либерализм: перспективы в России // "Логос", 2004, № 6(45), с. 56.

¹⁸ Տե՛ս նույն տեղը:

ղաքական ընտրանու «բաց լինելու» հանգամանքը, «հորիզոնական» և «ուղղահայաց» շարժունակության կայացման նախադրյալները¹⁹: Ըստ Ա. Պոզորելսկու՝ «ձեռնարկատիրական և աշխատանքային ակտիվության բարձր արդյունավետությունը հնարավորություն է տալիս ապահովելու նարդկանց *կյանքի արժանապատիվ մակարդակ*»²⁰:

Սոցիալական փոխակերպման գործընթացները սոցիալական պատասխանատվության բախումնաժին նոր իրավիճակներ ստեղծեցին նաև քաղաքային ու գյուղական խոշոր, միջին և փոքր համայնքներում: Պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմիններից պահանջվում էր մշակել ու իրականացնել բազմամակարդակ նոր սոցիալական քաղաքականություն: Եթե փոխակերպման սկզբնական մակարդակում փորձի պակասի առումով հասկանալի էին առաջացած սոցիալ-տրնտեսական և սոցիալ-աշխատանքային դժվարությունները, ապա այժմ հանրային կառավարման պրակտիկայի հիման վրա անհրաժեշտ է զարգացնել քաղաքացիավարական գործընկերային հարաբերություններ: Հանրային ծառայության համակարգի չկայացածության, գործազրկության, զբաղվածության ծավալների ու աշխատատեղերի կրճատման, բյուջեի դեֆիցիտի և ֆինանսական միջոցների անհավասար բաշխման, ժողովրդագրական և հասարակական նշանակության այլ հիմնախնդիրների կարգավորման համար մի շարք վերլուծաբաններ առաջարկում են կիրառել միջհատվածային սոցիալական գործընկերության (ՄՍԳ)^{****} ընթացակարգը: Ըստ Վ. Յակիմեցի՝ ՄՍԳ ընթացակարգը «երկու կամ երեք հատվածների ներկայացուցիչների (իշխանություն, բիզնես, հասարակություն) համատեղ մշակած կանոնների, եղանակների, տեխնոլոգիաների և փաստաթղթերի ամբողջությունն է՝ ըստ ա) կազմակերպման, բ) ռեսուրսների ապահովման և գ) համատեղ աշխատանքների իրականացման (նախագծերի, ձեռնարկների), որը ներառված է տվյալ տարածքի սոցիալական ուղրտի գործառնման աղյուսակում՝ սոցիալապես նշանակալի հիմնահարցերը լուծելու և գործող նորմատիվ ու իրավական ակտերը հաշվի առնելու նպատակով, և հետագայում վերարտադրվելի է առանց ստեղծողների մասնակցության»²¹: Ըստ այդմ՝ նա ՄՍԳ-ի ընթացակարգերը բաժանում է

¹⁹ Տե՛ս նույն տեղը:

²⁰ Նույն տեղում:

^{****} Միջհատվածային սոցիալական գործընկերությունը (ՄՍԳ) երկու կամ երեք հատվածների կազմակերպությունների կառուցողական փոխգործակցությունն է (պետություն, բիզնես, ոչ առևտրային հատված), որը «շահավետ» է տվյալ տարածքի բնակչության ու կողմերից յուրաքանչյուրի համար՝ սոցիալական հիմնահարցերի լուծման ընթացքում ապահովելով սիներգետիկական էֆեկտ տարբեր ռեսուրսների «համակցումից» (տե՛ս **Якимец В. Н.** Межсекторное социальное партнерство (государство-бизнес-некоммерческие организации). М., 2002, **Бондарчук Е. А., Якимец В. Н.** Межсекторное социальное партнерство: объединение ресурсов бизнеса, власти и общества на территории МО (Местное самоуправление – новые технологии развития // Электронный журнал "Местное устойчивое развитие", 2010, № 1, էջ 4):

²¹ **Якимец В. Н.** Третий сектор в регионах России: особенности развития и взаимодействия с местной властью и бизнесом // "Регионы России: взаимодействие и развитие (междисциплинарный подход)". М., 2001.

հինգ խմբերի՝ մրցութային, սոցիալ-տեխնոլոգիական, կազմակերպական-կառուցվածքային, կառուցակարգային, համալիր²²: Դրանք հնարավորություն են տալիս համապատասխան տարածքային միավորման սահմաններում իրականացնելու, ձևավորելու և վերահսկելու սոցիալական քաղաքականությունը՝ ապահովելով դրական արդյունքների վերարտադրելիություն, գործընթացների շարունակականություն ու քաղաքացիական կայունություն: Այս առումով *կայուն սոցիալական գործընկերությունը* տվյալ ազգ-պետության բոլոր երկրամասերի սոցիալական պաշտպանվածության ու ներդրումային քաղաքականության իրականացման երաշխիքն ու արդյունքն է: Սոցիալական գործընկերությունն իր բնույթով ոչ միայն միջհատվածական է, այլև միջճյուղային, միջկազմակերպական, միջանձնային, ռազմավարական, հեռանկարային, որովհետև միշտ նպատակաուղղված է սոցիալական հրատապություն ունեցող որոշումների նախապատրաստմանը, ընդունմանը, իրականացմանն ու վերահսկմանը: Հետևողականորեն «հատվածական» (հասցեական) ծրագրերի մասնակի կամ ամբողջական իրականացումը ձևավորում է գործողությունների *սոցիալական փոխլրացուցչություն*, կորպորատիվ քաղաքացիություն, համաքաղաքացիական սոցիալական կապիտալ ու նոր սոցիալական ներդրումների բարենպաստ միջավայր: Այդ իսկ պատճառով ՄՍԳ-ն համապատասխան բնագավառում (կրթություն, առողջապահություն, տուրիզմ և այլն) պետության, արհմիությունների, գործատուների, հասարակական կազմակերպությունների և անձանց համատեղ այնպիսի գործընկերություն է, որն ուղղված է տվյալ բնագավառում առկա կոնկրետ հիմնախնդիրների լուծմանը: Այսպես, օրինակ, սոցիալական գործընկերությունը մասնագիտական կրթության բնագավառում աշխատանքի շուկայի ինստիտուտների և սուբյեկտների, պետական կառավարման և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, հասարակական կազմակերպությունների հետ տվյալ կրթական հաստատության փոխգործակցության առանձնահատուկ տեսակ է՝ նպատակաուղղված առավելապես համաձայնեցնելու և հաշվի առնելու այդ գործընթացի բոլոր մասնակիցների շահերը²³: ՄՍԳ-ն նպաստում է տվյալ բնագավառի զարգացմանը, մրցունակության և շահութաբերու-

²² Մանրամասն տե՛ս **Якимец В. Н.** Создание работающих механизмов социального взаимодействия – шанс для возрождения России // "Профессионалы за сотрудничество", вып. 4, 2001, էջ 153-172, **Նույնի՝** Социальное партнерство в России: исследования, механизмы, опыт // "Социальное партнерство. Российский опыт. Год 2000". СПб., 2001, էջ 30-72, **Նույնի՝** Перспективы в ограничении межсекторного социального партнерства // "Социальное партнерство. Российский опыт. Год 2000". СПб., 2001, էջ 164-183:

²³ Տե՛ս **Глушанок Т. М.** Социальное партнерство как средство повышения качества профессионального образования // «Современные проблемы науки и образования. Педагогические науки», 2008, № 6, էջ 80, **Звюлин Г. И.** Определяющая роль социальных партнерств в финансировании высших учебных заведений // «Научный журнал КубГАУ», № 23 (7), ноябрь, 2006, էջ 1-8, **Тощенко Ж. Т.** Предмет и структура социологии труда // «Социс», 2003, № 3, էջ 57, **Чечурова Ю. Ю.** Место и роль социальной ответственности в системе субъективных критериев организационной эффективности // «Современные проблемы науки и образования. Психологические науки», 2008, № 1, էջ 94-99:

թյան բարձրացմանը: Հաշվի առնելով ՄՍԳ-ի հանրային նշանակությունը՝ մի շարք վերլուծաբաններ պետությունը ներպետական մակարդակում համարում են *մակրոգործընկեր*, իսկ վերպետական մակարդակում՝ միջազգային կառավարական կազմակերպություններ՝ *մեզագործընկերներ*: Այստեղ հատկանշական է հանրային որոշումների ընդունման, տվյալ բնագավառի օրենսդրության և նորմատիվ ակտերի գործառնման, զարգացման չափորոշիչների ամրագրման, սոցիալական քաղաքականության մշակման և իրականացման գործընթացում պետության առանցքային դերակատարությունը:

Սոցիալական գործընկերությունը «ղեկավարության, աշխատանքային կոլեկտիվի, արհմիությունների և երբեմն նաև պետության ներկայացուցիչների փոխկապակցված գործողություններն են, որոնք նպատակաուղղված են կազմակերպության մեջ սոցիալական կայունության պահպանմանը»²⁴: Սոցիալական գործընկերությունը «ինքնուրույն կյանքի ռեսուրս է և արդյունավետ սոցիալական աշխատանքի կարևորագույն պայման»²⁵: Գործընկերային հարաբերությունների մասնակիցների գործողություններն արդյունավետ են, եթե ապահովում են (նվազագույն կամ առավելագույն չափով) սոցիալական երկխոսության, պատասխանատվության, երաշխիքներն իրականացնելու և ծրագրելու ընթացակարգերը: Գործընկերային հարաբերություններն անարդյունավետ են, եթե մասնակիցների գործողությունները խաթարում են սոցիալական կայունությունը՝ հանգեցնելով սոցիալական լարվածության, հակամարտությունների, ընդհարումների, տարածայնությունների առաջացմանն ու խորացմանը: Սոցիալական գործընկերները փոխակերպվում են հակամարտողների, եթե նրանցից յուրաքանչյուրը գործում է՝ անտեսելով սոցիալական քաղաքականության մյուս սուբյեկտների իրավունքներն ու ազատությունները:

Սոցիալական գործընկերությունն արտադրական գործընթացի մասնակիցների (գործատուների և գործառուների) շահերը համաձայնեցնելու ինստիտուտների ու ընթացակարգերի համակարգ է²⁶: Սոցիալական գործընկերության իրականացման տարբեր եղանակներն ու մակարդակները շուկայական տնտեսության սոցիալական ուղղվածության վկայությունն են և անքակտելի բաղադրատարրը: Սովորաբար սոցիալական գործընկերության համակարգում, եթե հանրային շահերի գերակայության երաշխավորը պետությունն է, ապա գործառուների շահերի, իրավունքների ու ազատությունների պաշտպանության իրականացնողն արհմիություններն են, իսկ գործատուներինը՝ գործարարների ու արդյունաբերողների ընկերակցությունները: Մասնագիտական գրականության մեջ սովորաբար դիտարկվում է սոցիալական գործընկերության «եռակողմ» մոդելը, որը, սակայն, չսահմանափակվելով այդ ձևաչափով, ենթադրում է նաև հանրային բազմաբնույթ սուբյեկտների ներգրավվածություն, մասնակցություն ու հա-

²⁴ «Социология и психология труда: учебное пособие». Ч. 1. М., 2008, с. 314.

²⁵ **Ярская-Смирнова Е. Р., Наберушкина Э. К.** Социальная работа с инвалидами. СПб., 2004, с. 220.

²⁶ **Տե՛ս Տիլին Ա.** Реформа Трудового кодекса и мировой опыт // «Человек и труд», 2000, № 2:

մագործակցություն: Այս առումով այն բազմակողմ է, որի մասնակիցներն անմիջական կամ միջնորդավորված ազդում են սոցիալական գործընկերության համակարգի գործառույթյան վրա:

Անցումային հասարակություններում արդյունավետ փոխադարձ վերահսկողությունը նպաստում է սոցիալական ինտեգրացիային՝ ապահովելով փոխադարձ պատասխանատվության մշակույթ ու ընթացակարգ: Ձարգացած հասարակություններում փոխադարձ վերահսկողության ընթացակարգը հանրային կյանքի բոլոր ոլորտներում ապահովում է սոցիալական ուղղվածության ու երաշխիքների գերակայություն: Սոցիալական քաղաքականության մշակման և իրականացման գործընթացում «եռակողմ» ձևաչափը ենթադրում է շահերի փոխհամաձայնեցում, որի իրականացման գործիքներից են բանակցություններն ու հանրային քննարկումները: Արհմիությունների, գործատուների ընկերակցությունների և պետության միջև քննարկվում և փոխհամաձայնեցվում են աշխատանքի կազմակերպմանն ու պայմանների, աշխատանքի վարձատրությանը, սոցիալական երաշխիքներին, աշխատանքային իրավունքներին, ազատություններին ու պարտականություններին վերաբերվող հարցեր: Այս ձևաչափը բարենապաստ պայմաններ է ստեղծում մարդակենտրոն սոցիալական քաղաքականության իրականացման համար: Ձարգացած սոցիալական գործընկերության համակարգերում իրականացվող փոխզիջումներն ու ձեռք բերված փոխհամաձայնությունները նպաստում են «հասցեագրված» ծրագրեր կատարելուն:

Ժամանակակից պայմաններում սոցիալական պատասխանատվության մակարդակներն ու աստիճանը (բարձր կամ ցածր) կախված են քաղաքացիավարական մշակույթից ու գիտակցությունից: Ձարգացած շուկայական տնտեսություն ունեցող երկրներում սոցիալական պատասխանատվության հայեցակարգը²⁷ համահասարակական գաղափարախոսություն է: Ինչը ենթադրում է կորպորացիաների և այլ բիզնես հաստատությունների կամավոր ստանձնած պարտականություններն ու պատասխանատվությունը հասարակության տարբեր շահագիրգիռ խմբերի նկատմամբ: *Հասարակաբար* սոցիալական քաղաքականության շնորհիվ բիզնեսը ձեռք է բերում հանրային վստահություն՝ ապահովելով հանրային շահերի ու արժեքների գերակայություն և ձևավորելով *սոցիալական պատասխանատվության մշակույթ*:

Կատարված գործողություններն ու իրականացված ծրագրերը նպաստում են ոչ միայն բիզնեսի մրցունակության բարձրացմանը, այլև սոցիա-

²⁷ **Տե՛ս** **Малинин Е. Д.** О социальной ответственности предпринимателей // «ЭКО», 2000, № 11, էջ 163, **Страха Е. И., Харитоновна Л. К.** Социальная ответственность власти и бизнеса // «Пути формирования эффективной социально-экономической модели трансформирующейся России». Сборник статей Всероссийской научно-практической конференции. СПб., 2005, էջ 23, **Султанова Л. И.** Теоретические основания исследования категории социальной ответственности «Вестник Башкирского университета». 2009. Т. 14. № 1, էջ 246-249, **Якимец В. Н.** Межсекторное социальное партнерство: основы, теория, принципы, механизмы. М., 2004, էջ 246-247:

լական կապիտալի ձևավորմանը: Դրանք իրենց ձևաչափով ու նշանակությամբ *սոցիալական ներդրումներ են*:

Ձարգացած շուկայական տնտեսության երկրների փորձը և հետազոտությունները վկայում են, որ առկա է ուղղակի կապ ընկերության սոցիալական արժեքների, հեղինակության և արտադրանքի (աշխատանքի, ծառայությունների) նկատմամբ կայուն պահանջարկի միջև, ինչպես նաև դրական կոռելացիա՝ ֆինանսատնտեսական գործունեության և տնտեսական սուբյեկտների սոցիալական ակտիվության միջև: Այդ իսկ պատճառով տեղեկատվական տեխնոլոգիաների առաջընթացի պայմաններում սոցիալական ակտիվությունն ու «կորպորատիվ քաղաքացիությունը» դառնում են բիզնես-ծրագրերի անքակտելի մասը՝ մեծացնելով կորպորատիվ սոցիալական ներդրումների ծավալն ու կայունությունը:

Սոցիալական ուղղվածությամբ ծախսերի մակարդակի գնահատման չափանիշ կարող է լինել K_{SC} գործակիցը²⁸, որն արտացոլում է բիզնեսի սոցիալական ուղղվածությունը՝

$$K_{SC} = \frac{SC}{CP}$$

«որտեղ SC-ը (social charges) «սոցիալական ծախսերն են», որոնք կապված են հասցեագրված լրացուցիչ վճարումների հետ՝ ըստ սոցիալական ոլորտի օբյեկտների, CP-ը (charges for the period) այն ծախսերն են, որոնք ձևավորում են ձեռնարկության գործունեության ֆինանսական արդյունքը որոշակի ժամանակահատվածում»²⁹:

Սոցիալական ներդրումները կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության իրականացման եղանակներն են, որոնք ենթադրում են հասարակության կայուն զարգացում, հասարակության անդամների կյանքի որակի և կենսամակարդակի բարձրացում՝ բավարարելով նրանց նյութական, հոգևոր-մշակութային, սոցիալական կամ քաղաքացիավարական պահանջները: Բիզնեսի սոցիալական կողմնորոշվածությունն ունի իր մշակութային, քաղաքացիավարական և տնտեսական առավելություններն ու նշանակությունը, որը հանրային «հիպերսոցիալականցման» արդյունք է: Այս համատեքստում բիզնեսի սոցիալական պատասխանատվությունն ու սոցիալական ներդրումները սոցիալական գործընկերության համակարգի գործիքներն են, որոնք հանրային ենթակառուցվածքների կենսունակության (համախմբվածության, հավաքականության) ապահովման ու ինտեգրման ներուժն են:

Հասարակաբար սոցիալական քաղաքականության զարգացման գործընթացում ձևավորվել են բիզնեսի սոցիալական պատասխանատվության երկու հիմնական մոդելներ՝ անգլո-ամերիկյան (սոցիալական աջակցության հիմնադրամների ու աշխատատեղերի ստեղծում, աշխատանքային պայմանների բարելավում և այլն) և գերմանական (պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների ակտիվ դերակա-

²⁸ Տե՛ս Харитонова Н. А., Харитонова Е. Н. Оценка экономической эффективности социальной деятельности предприятия // «Фундаментальные исследования», 2005, № 1, էջ 82:

²⁹ Նույն տեղում, էջ 82-83:

տարում, բարձր հարկերի վճարում, արդյունավետ սոցիալական ապահովություն և այլն):

Յետխորհրդային հասարակություններում սոցիալական գործընկերության համակարգի կայացման համար բացասական ազդեցություն ունեն հետևյալ գործոնները՝ աշխատանքի շուկայի չկայացածությունը, համապատասխան բնագավառներում գործատուների միավորումների բացակայությունը, արհմիությունների համախմբվածության բացակայությունը, աշխատանքային պայմանագրերի ձևական բնույթը, պետություն-արհմիություններ-գործատուներ փոխհարաբերությունների անբավարար մակարդակը: Տեղին է նշել, որ հետխորհրդային սոցիալական գործընկերության սկզբնական փուլում հրատապ նշանակություն ունի վերջինիս սուբյեկտների շահերի հաշվառումը: Սոցիալական զարգացման հաջորդ փուլում այն կնպաստի սոցիալական գործընկերության սուբյեկտների տարաբնույթ շահերի միջև բախումնային իրավիճակների կարգավորմանն ու փոխլրացման քաղաքականության իրականացմանը: Այս փուլում բազմակողմանի և երկկողմանի (երբեմն նույնիսկ՝ միակողմանի) որոշումների ընդունման համար էական նշանակություն ունի երկխոսությունը տվյալ բնագավառում: Պատահական չէ, որ սոցիալական գործընկերությունը զարգացած երկրներում կրթության և գիտության ֆինանսավորման (պետապատվեր, աշխատանքի շուկա, մասնագիտությունների ցանկ, որակյալ կադրեր, մրցունակ գիտություն և այլն) արդյունավետ ընթացակարգ է:

Այսպիսով, *քաղաքացիավարական* են սոցիալական գործընկերության այն համակարգերը, որոնք սոցիալական քաղաքականության սուբյեկտների միջև բանակցությունների, երկխոսության ու փոխզիջումների միջոցով ապահովում են կորպորատիվ պատասխանատվություն ու վերահսկողություն, սոցիալական ներդրումներ ու սոցիալական կապիտալ, մարդկային կյանքի որակ ու անվտանգություն: *Ոչ քաղաքացիավարական* են սոցիալական գործընկերության այն համակարգերը, որոնցում դեռևս կայացման փուլում են կորպորատիվ սոցիալական պատասխանատվության սուբյեկտներն ու ընթացակարգերը, իսկ *հակաքաղաքացիավարական* (հակացիվիլիարիսիկ) են սոցիալական գործընկերության այն համակարգերը, որոնցում բացակայում կամ «արգելափակվում» են գործընկերային պատասխանատվությունն ու վերահսկողությունը: Դրա հետևանքով խորանում են սոցիալական անվստահությունն ու անպաշտպանվածությունը, որոնք ոչ միայն հանգեցնում են գործընկերային հարաբերությունների ձևախեղմանը, այլև վտանգում են քաղաքացիավարական կայունությանը:

АШОТ АЛЕКСАНИЯН – Социальное партнерство в системе цивилиархической социальной ответственности. – После распада СССР началось становление новой цивилиархической системы, а также процесс трансформации политических, социально-экономических и трудовых отношений и институтов. Экономические, социально-политические и духовно-культурные процессы сформировали новые механизмы конкуренции и сотрудничества. Рост бедности и безработицы, приватизация государст-

венной собственности и стратификация общества обострили социальные проблемы и привели к гражданскому недоверию и напряженности. Социальное партнерство выступает в качестве эффективного механизма социальной ответственности, инвестиции, контроля и аудита. Доминирующая роль бизнеса в постсоветских странах актуализирует эту проблему; социальное партнерство способствует устойчивому человеческому развитию. На этой основе становятся возможным цивилиархический менеджмент, корпоративное гражданство, гуманизация общественных отношений, рост социальных инвестиций и развитие социального капитала.

ASHOT ALEKSANYAN – *Social partnership in the system of civiliar-chic social responsibility.* – After the collapse of the Soviet Union, a new civiliar-chic system began to form, and political, social-economic, social-labour relations and institutions underwent some transformations. Economic, social, political and cultural processes formed new mechanisms of competition and cooperation. The rise in poverty and unemployment, the privatization of state property and social stratification intensified social problems and led to social-economic tensions and civil mistrust. Social partnership serves as an effective mechanism for social responsibility, social investment, social control, and auditing. At the present stage of globalization, the dominant role of business in post-Soviet countries places great weight on the establishment of social partnership. In a changing environment, social partnership is capable of achieving human sustainable development, due to which civiliar-chic management, corporate citizenship, the humanization of social relations and growth of social investment and development of social capital become possible.